

FOYDALI QAZILMA KONLARINI OCHIQ USULDA QAZIB OLISHDAN BO'SHAGAN MAYDONLARNI REKULTIVATSIYASI QILISH JARAYONINING BOSQICHLARI

Ergashev Mahmud Axbaraliyevich
TDTU Olmaliq filiali assistenti

Annotatsiya: *Ochiq kon ishlarini olib borishdan hosil bo'lgan yer maydonlarini rekultivatsiya qilish ochiq konchilik ishlarining asosiy bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bunda rekultivatsiya jarayoni texnik jihatdan, ekologik jihatdan va ijtimoiy jihatdan ahamiyatlidir. Chunki ochiq kon ishlarini olib boorish natijasida katta yer maydonlari qamraladi va ularni qayta xalq xo'jaligida foydalanishga qaytarish lozim.*

Kalit so'zlar: *rekultivatsiyaga tayyorgarlik, texnik bosqich, biologic bosqich, meliorativ tadbirlar, zararlangan yerlar, rekultivatsion rejim, ag'darmalarning ekspozitsiyasi, agrokimyoviy ko'rsatkichlar.*

Buzilgan yerlarni rekultivatsiya qilish ishlari ma'lum bosqichlarda amalga oshiriladi. Bu bosqichlar quyidagilar:

- 1.Tayyorgarlik bosqichi.
- 2.Texnik bosqich.
- 3.Biologik bosqich.

Tayyorgarlik bosqichi buzilgan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlarning investitsion texnik-iqtisodiy asoslanishidan boshlanadi va meliorativ tadbirlarni loyihalash bo'yicha topshiriq asosida ishchi hujjatlarni ishlab chiqish bilan yakunlanadi.

Zararlangan yerlarga kelsak, ulardan foydalanish yo'nalishi tabiiy muhitning o'zgarishi prognozlarini va yerlarning meliorativ maqsadlarga yaroqliligini baholash asosida tanlanadi. Ko'pincha ular qishloq xo'jaligi maqsadlarida va o'rmon hosil qilish uchun ishlatiladi. Shu bilan birga, meliorativ loyiha va uni amalga oshirish texnologiyasi muayyan talablarga javob berishi kerak. Ularning amalga oshirilishi tabiatning tarkibiy qismlarini tiklash samaradorligini oshirishi kerak. Bunday talablar majmuasi rekultivatsion rejim deb ataladi.

Rekultivatsion rejim ifloslangan yerlarning holatiga ko'ra quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha aniqlanadi:

- yer yuzasining eroziyaga chidamliligi;
- ag'darmalarning ekspozitsiyasi;
- relyef shakllari;
- tuproq qatlamini olib tashlashning ruxsat etilgan normalari va uni saqlash muddatlari;
- yerni qoplash uchun tuproq qatlamining qalinligi;
- yer usti va yer osti suvlarining umumiy minerallasuvining chegaraviy qiymatlari;
- tuproqdagi zararli elementlarning ruxsat etilgan tarkibi;
- tuproq unumdorligining agrokimyoviy ko'rsatkichlari;
- tuproq va yer usti suvlarining biologik tarkibi va boshqalar.

Yuqoridagi ko'rsatkichlarning har biri normallashtirilgan qiymatlarga ega, ular aniq loyihalarda tadqiqotlar, so'rovlar va prognoz hisob-kitoblari bilan tasdiqlanishi kerak.

Texnik bosqich - texnogen faoliyat oqibatlarini bartaraf etish va biologik meliorativ muammolarni hal qilish uchun buzilgan yerlarni tayyorlashga qaratilgan muhandislik-texnik tadbirlar.

Zararlangan yerlarning meliorativ holatini yaxshilash bo'yicha rekultivatsion texnik chora-tadbirlar quyidagi turlarga bo'linadi:

- konstruktiv-loyihaviy chora-tadbirlar, yangi konstruksiya va relyef shakllarini yaratish (profilash, tuproqqa ishlov berish, torflash, ekranlar yaratish, daraxtlar va butalarni, to'nkalar, toshlarni olib tashlash);

- kimyoviy chora-tadbirlar: ohaklash, sorbentlash, organik va mineral o'g'itlar qo'llash;

- gidrotexnik chora-tadbirlar: drenajlash, sug'orish, yer usti suvlari bilan suv bosish vaqtini tartibga solish;

- issiqlik-texnik chora-tadbirlar, sirtni isitishga qaratilgan.

Texnik bosqichning eng muhim vazifasi rejalashtirish va tuproqlash hisoblanadi. Loyihalash bilan birga rekultivatsiya yo'nalishiga, tuproq qatlamini tashish hajmi va masofalariga qarab rejalashtirish butun hududda (yoppasiga) yoki alohida uchastkalarda (qisman) amalga oshiriladi.

Yoppasiga rejalashtirish yerlarni qishloq xo'jaligida foydalanish uchun tayyorlashda va o'rmon maydonlarini yaratishda, qisman rejalashtirish yerlarni obodonlashtirish uchun tayyorlashda, himoya yoki o'rmon suvini muhofaza qilish kamarlarini yaratishda amalga oshiriladi. Qoplash ishlari ikki bosqichda rejalashtiriladi - dastlabki, 2-3 yildan keyin bosqichlar oralig'ida yer yuzasiga boshoqli o'tlarni ekish majburiydir.

Tuproqlash - suv-fizik va agrokimyoviy va issiqlik xususiyatlarini yaxshilash uchun potentsial unumdor jinslarning rejalashtirilgan yuzasiga tuproq qatlamini qoplash. Qishloq xo'jaligi yerlarini yaratishda unumdor qatlamning qalinligi kamida 25 sm bo'lishi kerak.

Biologik bosqich rekultivatsiya jarayonini yakunlaydi va tuproq hosil bo'lish jarayonlarini tiklashga qaratilgan ko'kalamzorlashtirish, tuproqni biologik tozalash, agromeliorativ va fitomeliorativ tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Biologik melioratsiyaning asosiy vazifasi tuproqning o'z-o'zini tozalash qobiliyatini oshirish va biotsenzorlarni ko'paytirishdan iborat.

Tashkiliy jihatdan biologik rekultivatsiya ikki bosqichda amalga oshiriladi: birinchi bosqichda berilgan sharoitga moslasha oladigan va qayta tiklash qobiliyati yuqori bo'lgan dastlabki ekinlar yetishtiriladi, ikkinchi bosqichda ulardan maqsadli foydalanishga o'tkaziladi. Og'ir metallar, organik moddalar yoki sanoat qayta ishlash mahsulotlari bilan ifloslangan yerlar birinchi bosqichda sorbentlar yordamida tozalanadi. Bunday holda o'simliklar yoki mikroorganizmlar (biodestruktorlar) ishlatiladi. Shundan so'ng yer sanitariya-epidemiologiya xizmati nazorati ostida xo'jalik foydalanishga kiritiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Chemezov V.V., Kovrijnikov V.L. "Zemlopolzovanie I rekultivatsiya narushennix zemel pri razrabotke mestorojdeniy zolota i almazov" Irkutsk 2007 g.

2. Vremennaya instruksiya po rekultivatsii zemel, narushennix pri razrabotke mnogoletnemerzlix rossipey Severo-Vostoka SSSR. Magadan 1990 g.

3. МЕТОДЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ СТЕПЕНИ ДРОБЛЕНИЯ ГОРНЫХ ПОРОД (<https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/download/1885/1792>)
4. YOSHLIK 1 KONIDA SKVAJINA ZARYADI KONSTRUKSIYASI-NING MAQBUL TURINI TANLASH VA ASOSLASH (<https://bestpublication.org/index.php/ozf/article/view/1894>)
5. Муталова М. А., Хасанов А. А. Разработка технологии извлечения вольфрама из отвальных хвостов НПО АО «Алмалыкский ГМК» //Universum: технические науки. - 2019. - №. 12-1 (69).
6. Хасанов, А. А., Гоибназаров, Б. А., Баратов, С. А., & Абдусаматова, М. А. (2022). Исследование Химического И Минералогического Составов Лежалых Хвостов Ингичкинской Обогащительной Фабрики. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL & APPLIED SCIENCES, 3(5), 362-370.
7. Хасанов, А. С., Хасанов, А. А., & Муталова, М. А. (2020). Разработка рациональной технологии извлечения вольфрамового промпродукта содержащего не ниже 40% WO₃ из отвальных кеков НПО АО «Алмалыкский горно-металлургический комбинат». Композиционные материалы, (4), 144-148.
8. Д. М. Курбанбаев, С. И. Эркабаева, И. М. Рахматуллаев, & А. У.Ахмадов. (2022). ВИДЫ, СВОЙСТВА И ОТРАСЛИ ПРИМЕНЕНИЕ ИЗВЕСТНЯКОВ. Uzbek Scholar Journal, 11, 28-32. Retrieved (<https://uzbekscholar.com/index.php/uzs/article/view/437>)
9. Шамаев, М. К. ., Ахмадов, А. У. ., Рахматуллаев, И. М. ., & Тоштемиров, У. Т. . (2022). ИЗВЕСТНЯК В ПРИРОДЕ, ТЕХНОЛОГИЯ ПРОИЗВОДСТВА И НЕКОТОРЫЕ ИХ СВОЙСТВА ПРИ ИСПОЛЬЗОВАНИИ. ARHITEKTURA, MUHANDISLIK VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JURNALI, 1(4), 26-30. Retrieved from <https://sciencebox.uz/index.php/arxitektura/article/view/4911>
10. Рахматуллаев Искандар Махмуд ўғли, Қулмонбетов Асадбек Юсуфали ўғли. КОНТУРНОЕ ВЗРЫВНИЕ ПРИ ПОДЗЕМНЫХ ГОРНЫХ РАБОТ. Журнал «Новости образования: исследование в XXI Том 1 № 4 (2022). <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/view/1321>
11. CENTRAL ASIAN ACADEMIC JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH. Искандар Махмуд ўғли Рахматуллаев
12. Разработка эффективный способа буровзрывных работ обеспечивающий проектный сечения горизонтальных подземных горных выработок (pp. 63-67). <https://caajsr.uz/storage/app/media/2-3.%20012.%2063-67.pdf>
13. Рахматуллаев Искандар Махмуд ўғли. Напряженное Состояние Горного Массива И Факторы, Влияющие На Механические Свойства Горных Порода. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF THEORETICAL AND APPLIED SCIENCES 2022/6. 65-69 ст. <https://cajotas.centralasianstudies.org/index.php/CAJOTAS/article/view/612>
14. Регулирование режима горных работ и экономические показатели планирования Б.Ш. Шакаров, И.М. Рахматуллаев - Uz ACADEMIA, 2021.